

УДК 811.112.2-114.2

СТАЛІ ДІЄСЛІВНО-ІМЕННИКОВІ СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ ПОЧАТКОВОСТІ ДІЇ В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

О.В. Смерчинська (Львів)

У статті проаналізовано сталі дієслівно-іменникові словосполучення, що виражають початковість дії в німецькій мові. На основі аналізу словників, емпіричних досліджень СДІС в німецькій мові та творів художньої літератури виявлено 86 СДІС, що позначають початок дії, та 5 функціональних дієслів, за допомогою яких утворюються дані СДІС.

Ключові слова: граничність дії, початковість дії, сталі дієслівно-іменникові словосполучення, функціональне дієслово.

Смерчинская О.В. Устойчивые глагольно-субстантивные словосочетания со значением начала действия в немецком языке. В статье проанализированы устойчивые глагольно-субстантивные словосочетания, которые выражают начало действия в немецком языке. На основе анализа словарей, эмпирических исследований СГСС в немецком языке и произведений художественной литературы обнаружено 86 СГСС, которые обозначают начало действия, и 5 функциональных глаголов, при помощи которых создаются такие СГСС.

Ключевые слова: начало действия, предельность действия, устойчивые глагольно-субстантивные словосочетания, функциональный глагол.

Smerechynska O.V. The fixed verbo-nominal phrases with the meaning of the beginning of an action in German. The article deals with the fixed verbo-nominal phrases that express the beginning of an action in German. 86 fixed verbo-nominal phrases that are expressing the beginning of an action and 5 functional verbs that help to create such fixed verbo-nominal phrases were found on the basis of the analysis of dictionaries, empirical research work on fixed verbo-nominal phrases and literature works.

Key words: beginning of an action, fixed verbo-nominal phrases, functional verb, telicity of an action.

Тематика, що пов'язана з аспектуальною та акціональною семантикою, активно досліджується лінгвістами різних країн з початку ХХ століття. Хоч за цей час з'явилося дуже багато публікацій, проте на багато питань і досі не знайдено однозначної відповіді. Актуальними дослідження з проблематики акціональної та аспектуальної семантики є не тільки в так званих аспектуальних мовах, де категорія аспекту/виду є граматичною, але і в неаспектуальних, до яких зокрема відноситься й німецька мова. В неаспектуальних мовах увага здебільшого приділяється дослідженню засобів різних рівнів мови та їх взаємодії для вираження акціональної/аспектуальної семантики. Початковість дії входить в функціонально-семантичне поле граничності дії і охоплює як настання раптової, моментальної дії, так і початок певної три-

валої дії чи стану. Початок гомогенного процесу чи стану відносять до інхотативного роду дієслівної дії, а початок певної моментальної дії – до інг्रेसивного роду дії [1, с. 89–92]. Для категорії початковості дії характерними є семи граничності; визначеності її межі зліва (з початку дії чи стану); одноразовості; багаторазовості (для нашого дослідження релевантними є тільки ті випадки, коли кількість повторів є визначеною).

Об'єктом цієї статті виступають сталі дієслівно-іменникові словосполучення зі семантикою початковості дії в німецькій мові, предметом – семантика граничності дії, складовою частиною якої виступає початковість дії. Мета статті полягає у виявленні та аналізі всіх сталих дієслівно-іменникових словосполучень, що позначають початок дії в німецькій мові. Дослідження проводиться на ос-

нові аналізу такого матеріалу: словника DUDEN. Redewendungen (2008), емпіричних даних, отриманих з дослідження А. Камбера “Funktionsverbgefüge – empirisch. Eine korpusbasierte Untersuchung zu den nominalen Prädikaten des Deutschen” (2008), а також творів художньої літератури: Ф. Кафка “Amerika”, В. Шлінк “Der Vorleser”, Л. Дереш “Поклоніння ящірці” з їх перекладами на українську та німецьку мови відповідно.

Семантика початковості дії виражається в німецькій мові різними засобами: семантикою дієслівних лексем, морфологічними засобами, синтаксичними конструкціями, контекстуальними засобами. Серед синтаксичних засобів вираження акціоноальної семантики початковості дії в німецькій мові важливе місце посідають сталі дієслівно-іменникові словосполучення (німецький відповідник цього терміну – Funktionsverbgefüge) [7, с. 90]. Згідно з П. Айзенбергом, власне головною функцією таких словосполучень є вираження семантики певних родів дієслівної дії (РДД) [5, с. 313; пор. 3, с. 425]. Серед таких родів дії дослідники називають інхоативний, каузативний та дуративний РДД [6, с. 704; 5, с. 314]. Під сталими дієслівно-іменниковими словосполученнями (СДІС) більшість дослідників розуміє поєднання «функціонального» дієслова або з віддієслівним іменником у якості прямого додатка, або з прийменниковим додатком, у склад якого входить віддієслівний іменник [5; 3, с. 418]. В якості «функціонального» виступає дієслово, чиє власне значення є «ослабленим», де-семантизованим. При цьому ядром такого словосполучення є віддієслівний іменник, що несе основне смислове навантаження (пор. *in Brand geraten*, *in Gang kommen*) [3, с. 418; 9, с. 23]. «Ослабленість» значення функціонального дієслова дослідники називають головним критерієм зарахування певної фрази до сталих дієслівно-іменникових словосполучень [5, с. 313; 3, с. 418; 6, с. 704; 8, с. 21; 10, с. 215]. Серед інших критеріїв, що дозволяють відрізнити СДІС від синтаксичних конструкцій, які складаються з присудка і прийменникового/ прямого додатка, дослідники називають зокрема також такі: а) вживання/ невживання артикля закріплене за конкретним СДІС; б) заперечення в реченні з СДІС, в склад якого входить прийменник, відбувається виключно за допомогою заперечної част-

ки *nicht* (не за допомогою заперечувального займенника *kein*); в) обмежена можливість використання означень перед іменником, що входить у склад словосполучення; г) неможливість заміни віддієслівного іменника займенником [3, с. 418–419; 10, с. 215–216]. Проте А. Камбер у своєму емпіричному дослідженні спростовує тезу, що такі обмеження можна вважати однозначними критеріями СДІС [8, с. 28–29]. Таким чином, ми розглядаємо СДІС у цій роботі як словосполучення, що складаються з так званого функціонального дієслова та віддієслівного іменника у формі або прямого, або прийменникового додатка і виступають в реченні в якості одного предиката.

На основі аналізу емпіричних даних, представлених у роботі А. Камбера «Funktionsverbgefüge – empirisch. Eine korpusbasierte Untersuchung zu den nominalen Prädikaten des Deutschen» (2008), а також словника DUDEN. Redewendungen (2008) та творів художньої літератури було виявлено 5 функціональних дієслів, за допомогою яких в німецькій мові будуються СДІС із семантикою початковості дії: *kommen*, *geraten*, *ausbrechen*, *setzen*, *nehmen*:

1. Група СДІС із функціональним дієсловом *kommen* є однією з найбільш чисельних. Хоча *kommen* входить у склад багатьох СДІС із різними прийменниками, серед яких в першу чергу варто назвати *in* та *zu*, проте тільки СДІС із прийменником *in* виражають значення початковості дії. Використання прийменника *in* у СДІС зі семантикою початковості дії можна пояснити нашим лінійним розумінням перебігу часу з минулого у майбутнє і первинним просторовим значенням прийменників *in* + Akkusativ та *zu* + Dativ, де першому прийменнику властиве значення «контакту», «входу у щось», рух ззовні в середину (це значення корелює зі значенням *in* + Dativ, що виражає локальне значення “всередині”, “оточений зі всіх боків” [6, с. 2126]), а другому – «досягнення цілі», тобто – кінцевого пункту [3, с. 601; 2], завдяки чому СДІС *kommen* + *zu* + віддієслівний іменник виражає завершену або результативну дію чи процес. Серед віддієслівних іменників, що входять у склад СДІС із семантикою початковості з функціональним дієсловом *kommen*, можна виділити дві групи: а) субстантивовані дієслова, що відносяться до кла-

су дій та позначають рух, психічну або фізичну діяльність людини (напр., *ins Schwimmen kommen, ins Schwitzen kommen*); б) віддієслівні іменники, утворені за допомогою деривації або ж морфологічної конверсії, що позначають рух, психічний або емоційний стан (напр., *in Verdrückung kommen, in Gang kommen, in Umlauf kommen*). Таким чином, саме завдяки взаємодії семантики прийменника та віддієслівного іменника стало дієслівно-іменникове словосполучення з *kommen* та прийменником *in* + *Akkusativ* виражає значення «входження» в певний стан чи початок певного тривалого процесу чи дії:

(1) “*Nein, sagte Karl, und die ganze Hoffnung, einen Posten gefunden zu haben, kam ins Wanken.*” (Kafka, 306) – “Ну, – сказав Карл, і вся його надія отримати посаду захиталася (...)”

(Кафка, 268)

(2) “*Als ich auch die Schütte an den Griffen packte und den Koks am Boden aufnehmen wollte, kam der Berg in Bewegung.*” (Schlink, 24-25) – “Та коли взяв за ручку друге відро й хотів брати з підлоги вугілля, купа заворушилася.”

(Шлінк, 24)

2. Іншою чисельною групою виступають СДІС із функціональним дієсловом *geraten* та прийменником *in* + *Akkusativ*. Значна частина СДІС з *geraten* утворює синонімічну пару з СДІС, в склад яких входить функціональне дієслово *kommen* – всього виявлено 18 таких пар, зокрема: *in Fahrt kommen/ geraten, in Verzug kommen/ geraten, ins Plaudern kommen/ geraten, ins Philosophieren kommen/ geraten*. Тут, так само як і в групі СДІС із *kommen*, можна виділити ті самі 2 групи віддієслівних іменників, що утворюють СДІС зі семантикою початковості дії: а) субстантивовані дієслова, що відносяться до класу дій та позначають рух, психічну або фізичну діяльність людини (напр., *ins Stolpern geraten, ins Grübeln geraten, ins Schwärmen geraten*); б) віддієслівні іменники, утворені за допомогою деривації або ж морфологічної конверсії, що позначають рух, психічний або емоційний стан (напр., *in Streit geraten, in Vergessenheit geraten, in Aufruhr geraten*), наприклад:

(3) “*Karl glaubte zu erkennen, dass keine Gefahr bestand, mit Klara wieder in Streit zu geraten.*” (Kafka, 98) – “Карлові здалося, що небезпеки

знову встрянути з нею в суперечку вже не було.” (Кафка, 80)

Крім семантики початковості дії СДІС із *kommen* та *geraten* додатково виражають також, що певна дія чи процес починається не з волі виконавця [8, с. 317–353]. Це підтверджує зокрема переклад (3) прикладу на українську мову, де використана фраза *встрянути в суперечку*, яка власне передає значення мимовільної, незапланованої дії.

3. СДІС із функціональним дієсловом *sich setzen* та прийменниками *in* + *Akkusativ* або *an* + *Akkusativ*. Тут ми розглядаємо тільки СДІС із зворотною часткою *sich*, оскільки функціональне дієслово *setzen* надає переважній більшості СДІС в першу чергу значення каузативності і тільки зі зворотною часткою *sich* на перший план виходить семантика початку дії. Ядрами цих СДІС із інхоативною семантикою виступають віддієслівні іменники, утворені за допомогою морфологічної конверсії. У переважній більшості випадків вони позначають рух (напр., *sich in Bewegung setzen, sich in Trab setzen, sich in Lauf setzen*), рідше – процес (*sich an die Arbeit setzen*). На відміну від СДІС з *kommen* та *geraten*, СДІС із функціональним дієсловом *sich setzen* вказують на те, що певна дія чи процес відбуваються усвідомлено з волі виконавця:

(4) “*Ein magerer, kleiner Mann (...) begann sofort mit ausgestreckten nervösen Händen zu zeigen, wie sie sich alle sammeln, ordnen und in Bewegung setzen sollten.*” (Kafka, 312) – “Невисокий блазенький панок (...) відразу заходився показувати витягнутими нервовими руками, як усі мають зібратися, вишикуватися і рушити до потяга.” (Кафка, 273)

(5) “*Karl (...) wandte sich um und setzte sich unter einigen großen Anfangssprüngen in Lauf.*” (Kafka, 232) – “Карл (...) розвернувся і великими кроками кинувся бігти.” (Кафка, 191)

4. СДІС із функціональним дієсловом *ausbrechen* позначає раптовий, інтенсивний початок певної дії чи процесу [2]. У цій групі можна виділити дві підгрупи: а) *ausbrechen* + *in* + віддієслівний іменник у знахідному відмінку; б) віддієслівний іменник, що виступає в якості підмета + *ausbrechen*. Якщо у підгрупі а) віддієслівні іменники позначають емоційні стани (напр., *in Weinen ausbrechen*,

in Schrei ausbrechen), то у підгрупі б – різні процеси, зокрема соціального чи суспільного характеру (напр., *eine Schlägerei bricht aus*, *Streit bricht aus*). При цьому, для підгрупи а виконавець дії є релевантним, а СДІС підгрупи б є безособовими – тут на перший план виходить сам процес, а не його виконавець/ виконавці. Ще однією особливістю групи СДІС з *ausbrechen* є можливість відносно вільного використання означення перед іменником, що входить у склад СДІС:

- (6) “*Die Kinder brachen in einen einzigen Schrei aus und liefen mit ausgestreckten Ärmchen ein paar Schritte mit.*” (Kafka, 232) – “Діти в один голос заверещали і трохи пробігли з розпростертими ручками за ним.” (Кафка, 191)
- (7) “*Ми підємо туди, на свято. Якщо... – я по волі підбирав слова. – Якщо розпочнеться бійка, серйозна бійка...*” (Дереш, 144) – “*Wir gehen hin, auf das Fest. Wenn... – ich fand nur langsam Worte. – Wenn eine Schlägerei ausbricht, eine ernsthafte Schlägerei...*” (Deresch, 149)

5. СДІС, що складаються з віддієслівного іменника в якості прямого додатка та функціонального

дієслова *nehmen*. Із функціональним дієсловом *nehmen* семантику початковості дії виражають тільки ті СДІС, в склад яких входять віддієслівні іменники, що а) власне позначають початок дії: *seinen Anfang nehmen*, *seinen Beginn nehmen*, б) утворені від дієслів, що позначають рух (*seinen Lauf nehmen*, *einen Ablauf nehmen*, *seinen Gang nehmen*). СДІС із підгрупи б мають переважно переносне значення і виражають початок протікання певного процесу чи ситуації, як, наприклад, *die Unannehmlichkeiten* або *das Unheil* у прикладах (8) та (9):

- (8) “*Тоді неприємності і почались.*” (Дереш, 5) – “*In dem Moment nahmen die Unannehmlichkeiten ihren Anfang.*” (Deresch, 11)

- (9) “*Dennoch, das Unheil hätte seinen Lauf genommen, wenn jetzt nicht Giovanni aufgesprungen wäre.*” (Duden. Redewendungen) – Тим не менше, біда б почалася, якби не з’явився Джованні.

Результати проведеного дослідження та кількісні дані виділених 5 груп СДІС із семантикою початковості дії подані у таблиці нижче:

Таблиця 1

СДІС із семантикою початковості дії в німецькій мові

№	Функціональне дієслово	СДІС	Кількість
1.	<i>kommen + in + Akkusativ</i>	<i>in Umlauf kommen, ins Rollen kommen, ins Reden kommen</i>	34
2.	<i>geraten + in + Akkusativ</i>	<i>in Wallung geraten, in Brand geraten, ins Kreiseln geraten</i>	34
3.	<i>підмет + ausbrechen/ ausbrechen + in + Akkusativ</i>	<i>in Weinen ausbrechen, Streit bricht aus, ein Aufstand bricht aus</i>	8
4.	<i>sich setzen + in + Akkusativ/ an + Akkusativ</i>	<i>sich in Trab setzen, sich in Marsch setzen, sich an die Arbeit setzen</i>	5
5.	<i>nehmen + Akkusativ (прямий додаток)</i>	<i>seinen Anfang nehmen, seinen Gang nehmen, seinen Lauf nehmen</i>	5
	Всього:		86

Таким чином, на основі проведеного аналізу в німецькій мові було виявлено 86 сталих дієслівно-іменникових словосполучень із значенням початковості дії, що утворені за допомогою 5 функціональних дієслів *kommen*, *geraten*, *sich setzen*, *nehmen* та *ausbrechen* та віддієслівних іменників. Завдяки тому, що віддієслівні іменники, які утво-

рюють ядро СДІС, позначають тривалі процеси або дії, СДІС з функціональними дієсловами *kommen*, *geraten*, *sich setzen*, *ausbrechen* і *nehmen* виражають інхоативну семантику. Розмитість критеріїв визначення СДІС вказують зокрема на те, що сталі дієслівно-іменникові словосполучення є продуктивним типом. Це підтверджує, що мови, які не ма-

ють граматичної категорії виду дії, мають у своєму розпорядженні великий арсенал різномірних засобів вираження акціональної та аспектуальної семантики. Вважаємо, що дана проблематика є актуальною для сучасної лінгвістики та перспективною для подальшого дослідження, зокрема в контрастивному аспекті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зализняк А.А. Лекции по русской аспектологии / А.А. Зализняк, А.Д. Шмелев. – München : Otto Sagner Verlag, 1997. – 151 S. 2. DUDEN Deutsches Universalwörterbuch. – 3., neu bearb. und erw. Aufl. – Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich : Dudenverlag, 2004. – 1816 S. 3. DUDEN Die Grammatik. – 8., völlig neu bearb. und erw. Aufl. – Mannheim; Zürich : Dudenverlag, 2009. – 1343 S. 4. DUDEN Redewendungen. Wörterbuch der deutschen Idiomatik. – 3., überarb. und aktual. Aufl. – Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich : Dudenverlag, 2008. – 957 S. 5. Eisenberg P. Grundriß der deutschen Grammatik / P. Eisenberg. – Stuttgart; Weimar : Metzler, 1994. 6. Grammatik der deutschen Sprache / [G. Zifonun, L. Hoffmann, B. Strecker, J. Ballweg, U. Brausse]. – Berlin; New York : de Gruyter (in 3 Bd.), 1997. – 2569 S. 7. Götze L. Grammatik der deutschen Sprache. Sprachsystem und Sprachgebrauch /

L. Götze, W.B. Hess-Lüttich. – München : Bertelmann Lexikon Verlag GmbH, 1999. – 702 S. 8. Kamber A. Funktionsverbgefüge – empirisch. Eine korpusbasierte Untersuchung zu den nominalen Prädikaten des Deutschen / A. Kamber. – Tübingen : Max Niemeyer Verlag, 2008. – 592 S. 9. Reuther T. Funktionsverbgefüge des Russischen und Deutschen im Rahmen des Modells «Bedeutung <=> Text». Eine konfrontative Untersuchung am Beispiel von Existenzverben / T. Reuther. – Dissertation. Klagenfurt, 2000. – 270 S. 10. Welke K. Einführung in die Satzanalyse. Die Bestimmung der Satzglieder im Deutschen / K. Welke. – Berlin/ New York : Walter de Gruyter, 2007. – 374 S.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

11. Дереш Л. Поклоніння ящірці / Л. Дереш. – Харків : Фоліо, 2009. – 219 с. 12. Кафка Ф. Зниклий безвісти / Ф. Кафка. – Київ : Критика, 2009. – 279 с. 13. Шлінк Б. Читець / Б. Шлінк. – Київ : Основи, 2005. – 197 с. 14. Deresch L. Die Anbetung der Eidechse oder Wie man Engel vernichtet / L. Deresch. – Berlin : Suhrkamp, 2006. – 201 S. 15. Kafka F. Amerika / F. Kafka. – Харків : Фоліо, 2003. – 349 S. 16. Schlink B. Der Vorleser / B. Schlink. – Zürich : Diogenes, 1997. – 207 S.